

Časovnica razvoja nepridobitnega sektorja v Sloveniji

DOI: <https://doi.org/10.55707/eb.v11i1.129>

Strokovni članek

UDK 347.471.8«71»(497.4)

KLJUČNE BESEDE: tržni sektor, javni sektor, tretji sektor, društva, blaginja.

POVZETEK – Namen raziskave je preučiti tretji oz. nepridobitni ali nevladni sektor ter opredeliti razvoj tega sektorja v Sloveniji. V razvitih državah sveta gospodarstvo delimo na tri področja. Tržni sektor predstavlja največji del gospodarstva in vključuje podjetja, ki na trgu ponujajo svoje proizvode in storitve v zameno za denar. Javni sektor financira država, ki ga tudi vodi. Tretji sektor se je oblikoval zaradi potrebe po dejavnostih brez vpliva države, kamor uvrščamo društva, zavode in dobrodelne ustanove, kjer gre zgolj za pomoč drugim, ne pa za ustvarjanje lastnih koristi. Namen pričujoče raziskave je bil raziskati sektorje, ki delujejo v Sloveniji, ter s pomočjo različnih metod podrobneje opredeliti tretji sektor od njegovih začetkov do danes. Tako je glavni rezultat te raziskave vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja, razdeljen na tri obdobja razvoja. Pri delu smo uporabili metodo deskripcije, metodo opisne statistike, metode raziskave po zgodovinskih podatkih z analizo dokumentov ter metodo sinteze. Z raziskavo dokumentov v Nacionalni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani smo ugotovili, da se je tretji sektor v Sloveniji začel razvijati leta 1848 z marčno revolucijo. Leta 1939 je tretji sektor obsegal 7691 organizacij, medtem ko je leta 2020 zajemal že 26723 organizacij; društva pa predstavljajo 86,60 % vseh organizacij tega sektorja

Professional article

UDC 347.471.8«71»(497.4)

KEYWORDS: market sector, public sector, tertiary sector, societies, welfare.

ABSTRACT - This research analyses the development of the third sector in Slovenia, which refers to non-profit or non-governmental organizations. The market sector represents businesses that offer products and services in exchange for money. The third sector emerged as a need for activities not influenced by the state, such as associations, institutes, and charitable institutions solely focused on helping others without personal gain. This study examines the history and growth of the third sector in Slovenia using various research methods, including descriptive statistics, historical data analysis, and synthesis. The results show a vector schematic representation of the third sector's development divided into three distinct periods. Research at the National and University Library in Ljubljana revealed that the third sector began to develop in 1848 during the March Revolution, and by 2020, there were 26,723 organizations in the sector, with associations representing 86.60% of all organizations.

1 Uvod

V Sloveniji, ki je uvrščena med razvite države sveta, delujejo trije sektorji, kot je to za tovrstne države tudi značilno. Tako govorimo o tržnem sektorju, ki svoje dobrine in storitve na trgu menjuje za denar, javnem sektorju, ki sodi pod okrilje države in zagotavlja blaginjo in nujne življenjske dobrine in storitve, ter tretjem sektorju, ki

Prejeto/Received: 16. 10. 2023

Sprejeto/Accepted: 5. 5. 2024

Besedilo/Text © 2024 Avtor(ji)/The Author(s)

To delo je objavljeno pod licenco CC BY Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. / This work is published under a CC BY Attribution 4.0 International license.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

ga predstavljajo nepridobitne nevladne organizacije, katerih namen je dobrotelost s poslušom za želje in potrebe prebivalcev. V prvem delu raziskave bomo opredelili osnovne pojme razdelitve gospodarstva v tri povezujoče se sektorje, vsakega od njih predstavili in ugotovili, zakaj je za družbo pomemben, ter se v nadaljevanju osredotočili predvsem na tretji sektor ter vse, kar je z njim povezano. Problem, ki ga članek obravnava, je, da razvoj nepridobitnega sektorja v Sloveniji ni jasno in natančno razvojno ter časovno opredeljen in strokovno raziskan. Namen raziskave je osredotočiti se na pretekli razvoj tretjega sektorja v Sloveniji, saj bomo tako lahko ugotovili in postavili mejnik prvih zametkov tretjega sektorja pri nas. Ugotoviti želimo, kako se je nevladni sektor razvijal ter kako so nanj vplivali raznovrstni šoki in državne ureditve. Cilj zaključka raziskave je natančen vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja.

Glavni cilj raziskave je prikazati in opredeliti tretji sektor v Sloveniji, pri čemer smo se osredotočili na razvoj tega sektorja skozi tri zgodovinska obdobja, in sicer obdobje od začetkov razvoja do druge svetovne vojne, kjer opredelimo prve zametke tretjega sektorja pri nas, obdobje po drugi svetovni vojni, kjer opredelimo tretji sektor v Jugoslaviji, ter obdobje od osamosvojitve dalje, kjer opredelimo razvoj tretjega sektorja v Republiki Sloveniji vse do danes. Podredni cilj je poimenovanje obdobj razvoja tretjega sektorja v Sloveniji. Tako smo prvo obdobje poimenovali »obdobje do razpada Kraljevine Jugoslavije«, drugo obdobje smo poimenovali »(dez)integracijsko obdobje« in tretje obdobje »Slovenija, članica Evropske unije (EU)«. Končni cilj raziskave pa je izris natančnega vektorskega shematskega prikaza razvoja tretjega sektorja v Sloveniji.

Ne nazadnje shematski prikaz, ki je podredni cilj, podaja »one touch« vizualizirani pogled na razvoj tega pomembnega sektorja, ki je pomemben za razvoj demokratične družbe. Iz tega izhodišča, ki pravi, da je v Sloveniji razvoj tretjega sektorja značilen za vsa obdobja, smo izpeljali raziskovalno vprašanje in se sprašujemo, ali je najmočnejši dvig tretjega sektorja moč pričakovati po osamosvojitvi Slovenije leta 1991. Raziskovalni pristop deluje po načelu lijaka od splošnega k specifičnemu. Tako najprej opredelimo splošne pojme ter nadaljujemo s temeljitimi raziskavami tretjega sektorja, znotraj katerega raziskujemo njegove začetke, obdobja in dogodke, ki so ga zaznamovali, ter stanje sektorja danes.

Motivacija za raziskavo je raziskati področje, ki je v strokovni literaturi zapostavljeno. Še posebej smo želeli v raziskavi pregledati razvoj tretjega sektorja v Sloveniji, saj smo ugotovili, da je malo avtorjev, ki bi sistematično preučevali razvoj tretjega sektorja, predvsem s ciljem organizirano prikazati najpomembnejša obdobja razvoja tega sektorja pri nas. Tako smo z raziskavo poskušali zapolniti raziskovalno vrzel in z vektorskim shematskim prikazom predstaviti umestitev nepridobitnega sektorja v slovensko shemo organizacij. Prispevek članka je torej boljša in kakovostnejša opredelitev razvoja tretjega sektorja tako časovno kot tudi dogajalno. Velik prispevek k samemu razumevanju tretjega sektorja in tudi njegovega razvoja je vsekakor vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja.

Članek je razdeljen na več poglavij. V naslednjem poglavju razmejimo sektorje, nato opredelimo razvoj tretjega sektorja in v delu rezultatov predstavimo shematski prikaz razvoja tretjega sektorja. V zadnjem poglavju prispevek zaključimo s sumarnimi ugotovitvami raziskave.

2 Pregled literature po sektorjih

V okviru poglavja, kjer predstavimo pregled literature po sektorjih, razložimo v nadaljnjih podpoglavjih osnovne pojme, kot so tržni sektor, javni sektor in tretji sektor. Še posebej se osredotočamo na tretji sektor, ki ga natančno raziščemo, hkrati pa opredelimo vse njegove sestavine. Da bi razumeli razvoj tretjega sektorja v Sloveniji, moramo najprej razumeti delitev sektorjev ter njihove medsebojne razlike in podobnosti. Šele s predstavitvijo osnovnih pojmov ter strokovne literature s tega področja se lahko lotimo konkretne raziskave razvoja tretjega sektorja v Sloveniji.

2.1 Tržni sektor

Kadar govorimo o tržnem sektorju, govorimo o dejavnostih in organizacijah, ki poslujejo na trgu. Zanje je značilno, da na trgu kupujejo, kar potrebujejo za svoje nemoteno delovanje, hkrati pa na trgu tudi prodajajo, kar so proizvedli. Prevladujoče organizacije v tržnem sektorju so podjetja ali tako imenovane gospodarske družbe. Glavni cilj tržnega sektorja je ustvarjanje dobička s tem, da na trgu pod določeno ceno prodaja svoje izdelke in storitve (Kavčič in Smodej, 2003, str. 5). Za tržni sektor veljajo načela tržnega gospodarstva, na trgu pa se pokaže uspešnost in vrednost posameznega podjetja (Brejc, 1995, str. 99). Ena izmed pomembnih značilnosti, ki jih ne srečamo prav pogosto v ostalih sektorjih, je tudi konkurenca na trgu dela (Fortič, 2011, str. 25). Zaposleni v tržnem sektorju imajo določene prednosti pred zaposlenimi v ostalih sektorjih, kot so časovna prilagoditev dela, prožnost ur dela, prilagajanje obsega delovnih ur ter podobno (Kozjek, 2014, str. 55). Deležnike klasificiramo po dimenzijah profitni ter neprofitni (Kobal Tomc, 2014, str. 6–7).

2.2 Javni sektor

V javni sektor uvrščamo vse, kar je v lastništvu države ter ni odvisno od področja, na katerem deluje (Kristan in Bojnec, 2014, str. 55). Javni sektor se je začel močneje razvijati in večati v 20. stoletju, ko je poleg za državo pomembnih institucij začel vključevati tudi druge subjekte. Z večanjem ter širjenjem javnega sektorja na ostale dejavnosti, le-ta izgubi svojo temeljno nalogo »nočnega čuvaja«. Največjo rast je v svetu doživel po drugi svetovni vojni (Pevcin, 2011, str. 21–23). Javni sektor se skozi leta in zaradi različnih družbenih premikov spreminja, modernizira ter preoblikuje, k čemur v veliki meri pripomore strateško načrtovanje (Pevcin in Bogilović, 2017, str. 17). Lahko bi rekli, da je eden izmed elementov, ki so najpomembnejši za gospodarski napredek v državi. Javni sektor je tako del državnega aparata, brez katerega si ne moremo predstavljati normalnega življenja. Res je, da v literaturi zasledimo opredelitve, da je država slab gospodar, ampak kljub temu nekaterih dejavnosti ne moremo pre-

pustiti zasebnemu lastništvu ali tuji lastnini, saj morajo ostati v lasti države in njenih prebivalcev (Pevcin, 2011, str. 27). Javne dobrine ter še posebej storitve najpogosteje zagotovijo lokalne skupnosti, ki so organizirane na poseben način (Pevcin, 2018, str. 44). Javni menedžment pride do informacij preko evalvacije, medtem ko zasebni preko analize trga (Gričar, 2017, str. 10). Javni sektor obstaja z namenom zadovoljevanja potreb posameznikov ter družbe (Kovač, 2002, str. 146). Znotraj javnega sektorja so bila vzpostavljena številna javna podjetja z namenom povečevanja zaposlenosti, kar je pripomoglo k zmanjševanju brezposelnosti (Potočnik, 2014, str. 21). Na javni sektor lahko gledamo z dveh vidikov, in sicer z vidika prebivalca ali z vidika zaposlenega, zaradi česar lahko pogosto prihaja do križanja interesov v družbi (Flynn, 2017, str. 6–7).

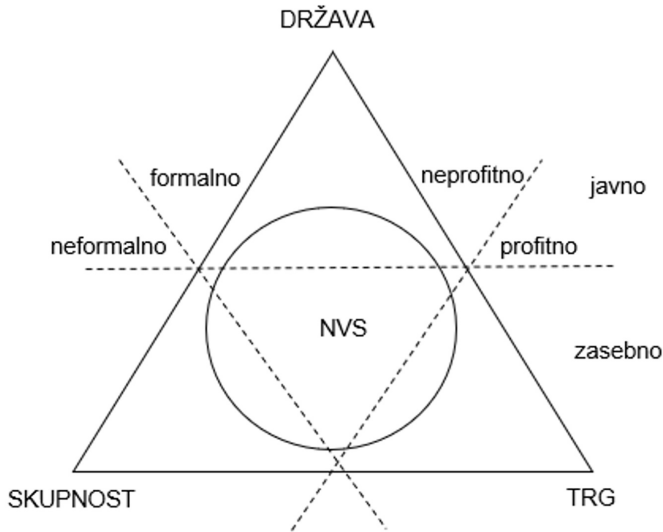
2.3 Tretji sektor

Tretji, nepridobitni ali nevladni sektor, zajema organizacije ter ustanove, katerih namen je pomoč drugim ljudem s tem, da od tega tisti, ki tovrstne ustanove vodijo, ter tisti, ki pomoč izvajajo, nimajo nikakršne osebne materialne koristi (Jelovac, 2002, str. 314). Tretji sektor je mlajši sektor kot predhodno obravnavana tržni in javni sektor. Glavna razlika med sektorjema, ki je tudi privedla do tega, da sedaj sektorje razmejujemo, je ta, da v tretjem sektorju ni vpliva politike in vlad, ki so trenutno na oblasti v državi. Razlika se kaže tudi v financiranju, saj tretjega sektorja ne financira vlada iz državnega proračuna ali pa je njen delež zanemarljiv. Sredstva za svoje delovanje dobi iz zasebnih donacij, dotacij, gre pa tudi za veliko zasebnega dela in dela požrtvovalnih ljudi, ki ga soustvarjajo (Setnikar Cankar, 2005, str. 5–6).

Tretji sektor pogosto poimenujemo tudi nevladni sektor (Kavčič in Smodej, 2003, str. 5–6). Gonilna filozofija tretjega sektorja je želja pomagati drugim ljudem, ne da bi od tega le-ti imeli koristi. Se pravi, da ne gre za denarna plačila, menjavo dobrin, darila ali kar koli podobnega, od česar bi nekdo imel korist. Organizacije, ki sodijo v tretji sektor, so formalne oblike ter se jih ustanovi na podlagi zakona in imajo svoje organe, pravila, načela, cilje ter v veliko primerih tudi zaposlene. Ustanovljen je bil zaradi neučinkovitosti državnega aparata pri porabi ter razdelitvi javnih sredstev – tako je prevzel mnoge dejavnosti, ki jih je včasih vodila država. S svojim delovanjem povečuje neodvisnost ljudi od države. V sodobnem gospodarstvu je tretji sektor zelo močan ter hitro rastoč dejavnik (Gričar, 2018, str. 56). Še vedno prihaja do težave, v kateri sektor bi bilo najbolj ustrezno vključiti določeno dejavnost, ali naj bo to javni ali tretji sektor (Gričar, 2014, str. 9).

Shema 1

Tretji sektor v trikotniku blaginje

Vir: Jeriček Klanšček, H. idr. (2018). *Nevladne organizacije na področju zdravja v Slovenije– ovire in izzivi za njihov hitrejši razvoj*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje, str. 21.

Shema 1 prikazuje tretji sektor oziroma v trikotniku imenovano vmesno sfero civilno družbo, ki deluje v povezavi z ostalimi sektorji v gospodarstvu. Pomembne delitve sektorjev v trikotniku so: javno proti zasebno (loči državo od trga in dobrotelčnih organizacij); profitno proti neprofitno (loči trg od države in dobrotelčnih organizacij) in formalno proti neformalno (loči trg in državo od komunitarnih struktur) (Jeriček Klanšček idr., 2018, str. 21).

Področja delovanja tretjega sektorja

V drugi polovici 20. stoletja je prišlo do kritik državnega upravljanja in dela. Zato se je kot odgovor na to razvil tretji sektor, ki je v družbi izredno pomemben in trenutno raste in pridobiva na pomenu. Pomemben je na mnogih področjih družbenega življenja, njegov pomen pa se kaže predvsem na področju predstavljanja državljanov, razvijanja državljanske zavesti ter pri inovativnosti pri dejavnosti pomoči prebivalcem. Katera so področja delovanja tretjega sektorja, še ni natančno jasno, držimo pa se načela, da pridobitne in profitne organizacije uvrščamo v tržni sektor, neprofitne organizacije v javni sektor ter nepridobitne organizacije v tretji sektor (Hudson, 1999, str. 13–14).

Dejavnosti organizacij, ki spadajo v tretji sektor, so izjemno različne. Prav zaradi te raznolikosti jih je težko razdeliti v skupine. Tretji sektor lahko razdelimo na 12 skupin organizacij, ki so kultura in rekreacija, vzgoja in raziskovanje, zdravstvo, socialne službe, okolje, stanovanjske organizacije, zakonodaja, odvetništvo in politika,

človekoljubne organizacije in organizacije za pospeševanje prostovoljnega dela, mednarodna dejavnost, verske organizacije, poslovne in poklicne asociacije, sindikati ter skupina drugo (Kavčič in Smodej, 2003, str. 52–53).

Financiranje tretjega sektorja

Kot je bilo že opredeljeno, tretji sektor ne financira država ali pa je to financiranje izredno majhno, tako da ga lahko zanemarimo. Z ekonomskega vidika je financiranje tretjega sektorja izredna posebnost. Denarna sredstva organizacije tretjega sektorja najpogosteje pridobivajo s prodajo storitev, iz članarin, iz državnega, regionalnih ter občinskih proračunov in z donatorstvom (Gričar, 2018, str. 93–94). Organizacije se kljub temu, da so nevladne, lahko financirajo tudi iz javnih virov, in sicer v celoti iz virov proračuna, deloma iz neproračunskih virov ali v celoti iz neproračunskih virov (Rus, 2011, str. 34). Vež med organizacijo tretjega sektorja in donatorjem lahko označimo kot slučajno ali institucionalizirano. Pri institucionaliziranih so darovalci sredstev vključeni v sam proces odločanja in načrtovanja (Svetlik, 1994, str. 973). Ni nujno, da gre zgolj samo za denarna sredstva. Lahko gre tudi za materialna sredstva, kar lahko nazorno vidimo pri delovanju Rdečega križa (Tavčar, 2005, str. 246).

Pri odločanju o svoji naravnosti morajo organizacije izbrati med najrazličnejšimi možnostmi, ki so popolnoma človekoljubno financiranje, delno samofinanciranje, samofinanciranje za financiranje denarnega toka, samofinanciranje za pokrivanje vseh tekočih stroškov poslovanja, popolna komercializacija ter mešano podjetje z več enotami (Dees, 2001, str. 21).

Učinkovitost v organizacijah tretjega sektorja

Zaradi nestabilnega in nerednega financiranja se morajo organizacije, ki delujejo znotraj tretjega sektorja, še bolj potruditi pri učinkovitosti (Hrovatin, 2002, str. 83), zato naj bi bile uspešnejše in učinkovitejše od organizacij javnega in tržnega sektorja. K temu najbolj prispeva drugačen način vodenja, upravljanja, manj je birokratske administracije, sledijo novim smernicam, ki prinašajo novosti in spremembe na bolje, manj je zapletov pri plačah, plačnih razredih, nazivih in sindikatih ter tako dalje. Nevladne organizacije morajo še posebej skrbno načrtovati stroške (Knapp, 1996, str. 56).

K učinkovitosti prispevajo tudi mnoge prednosti tretjega sektorja. Izpostavimo lahko fleksibilnost, relativno neodvisnost, očitno delovanje v interesu javnosti in v interesu prikrajšanih skupin ter tesno povezanost s skupinami in državljani (Mikuš Kos, 1992, str. 67). Organizacije tretjega sektorja se fokusirajo na štiri pomembne vloge, ki so vloga zagotavljanja storitev prikrajšanim, vloga pionirja, vloga varuha vrednot in vloga zagovornika (Anheier, 2009, str. 174–175).

3 Podatki in metode

Tukaj predstavljamo uporabljene metode, s katerimi smo raziskovali področje razvoja tretjega sektorja v Sloveniji. Metode ter tehnike, s katerimi smo zbirali in pridobivali podatke, so bile različne, saj smo tako lahko pridobili karseda raznolike podatke. Predstavimo instrument, podatke ter njihovo obdelavo.

3.1 Metode in tehnike zbiranja podatkov

Pri teoretičnih opredelitvah smo uporabili metodo deskripcije. Pri omenjeni metodi gre za opis predmeta ali pojava, ki ga raziskujemo. Pri tem je pomembno, da je sam opis čim bolj objektivni, podroben, vsestranski in popoln. Z navedeno metodo smo podali opis sektorjev v Sloveniji ter le-te v nadaljevanju opisali in podrobneje predstavili.

V raziskavi pa smo uporabili metodo opisne statistike, ki je skupina statističnih metod, ki se ukvarjajo s povzemanjem pridobljenih podatkov. Z metodo iščemo opisne podatke ter tako z njimi ustvarimo pregleden opis. Temeljne opisne statistike predstavljajo grafični opisi, kamor uvrščamo tudi časovno premico. Z navedeno metodo smo izdelali vektorski shematski prikaz, ki smo ga razdelili na tri obdobja, ter nastajanje tretjega sektorja predstavili po kronološkem vrstnem zaporedju.

Uporabili smo tudi primerjalno analizo, ki se uporablja za primerjanje nečesa z nečim drugim. V poslovnem svetu primerjalno analizo pogosto uporabljajo podjetja in tako primerjajo sebe s še enim drugim podjetjem ter na tak način izboljšajo svoje konkurenčne prednosti. Z navedeno metodo smo primerjali najprej vse tri sektorje med seboj, v nadaljevanju pa tudi tri obdobja, ki smo jih opredelili na vektorskem shematskem prikazu.

3.2 Opis instrumenta

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (NUK) ponuja široko izbiro različnega zgodovinskega gradiva z različnih področij. Nas je zanimalo področje gospodarstva in znotraj le-tega področje tretjega sektorja. Na našo zahtevo so nam pripravili gradivo, ki ga hranijo in ustreza našim željam in potrebam. Pri pregledu gradiva smo pridobili mnogo materiala za opis razvoja tretjega sektorja na Slovenskem in izdelavo vektorskega shematskega prikaza.

3.3 Podatki

Ustrezne podatke in literaturo za pripravo raziskave smo pridobili z raziskavo starejše literature, literature in različnih dokumentov v NUK. Uporabili smo metode raziskave po zgodovinskih podatkih z analizo dokumentov. Metoda analize dokumentov nam je olajšala delo pri pregledu velikega števila literature, saj smo tako lahko takoj izločili literaturo, ki nam ne ustreza, ter literaturo, ki je primerna za nadaljnje raziskave. Pri pregledu dokumentov ni šlo samo za knjige, ampak smo vključili tudi najrazličnejše dokumente, zapise, uredbe, zakone, članke in podobno.

3.4 Opis zbiranja in obdelave podatkov

Rezultate smo predstavili grafično. S pomočjo računalniškega programa MIRO in zgodovinske primerjalne metode smo izrisali vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja v Sloveniji. Razdelili smo ga na tri obdobja ter v nadaljevanju vsako obdobje na različna podobdobja. Vektorski shematski prikaz je osrednji rezultat raziskave, saj le-ta opredeli časovno premico razvoja tretjega sektorja od njegovih prvih zametkov pa vse do leta 2023. Natančno ter podrobno prikaže vse dogodke, ki so kakor koli vplivali na razvoj tretjega sektorja, in jih časovno prikaže v prostoru in času. Prav tako smo izdelali različne grafe, ki prikazujejo število in vrste organizacij ter dejavnosti tretjega sektorja v različnih obdobjih. Pridobljene podatke smo med seboj primerjali ter opredelili najvišje in najnižje vrednosti.

4 Sintezni prikaz razvoja tretjega sektorja v Sloveniji

4.1 Razvoj tretjega sektorja v Sloveniji

Razvoj tretjega sektorja v Sloveniji je potekal nekoliko drugače kot v svetu oziroma je bil njegov razvoj veliko bolj turbulenten in težak (Pevcin, 2010, str. 66). Na sam razvoj so v veliki meri vplivala zgodovinska obdobja, v katerih smo živeli, kot so obdobje vojne, povojno obnavljanje države, socializem, komunizem, sistem samoupravljanja, razpad Jugoslavije, osamosvojitve Slovenije, vstop v EU ter podobno. Govorimo lahko o treh spremembah, in sicer o razvoju, ki se je dogajal pred in po obeh vojnah, o zatonu, ki se je zgodil v obdobju režima komunizma, socializma in samoupravljanja, ter obdobju dviga tretjega sektorja, ki se zgodi z osamosvojitvijo Slovenije (Črnak Meglič, 2000, str. 12). Črnak Maglič in Rakar (2009, str. 239–240) razvoj tretjega sektorja v Sloveniji razdelita na tri obdobja, in sicer obdobje med prvo in drugo svetovno vojno, obdobje po drugi svetovni vojni do leta 1990 ter obdobje po letu 1990.

Obdobje med prvo in drugo svetovno vojno

Temeljna prelomnica za razvoj tretjega sektorja je buržoazna revolucija leta 1848, ki je omogočila svobodo združevanja ter urejala ustanavljanje organizacij znotraj tretjega sektorja. Za to obdobje so značilne predvsem čitalnice, tabori, narodnoobrambna društva ter strokovna in poklicna združenja (Črnak Meglič in Vojnovič, 1997, str. 16). Organizacije so ustanavljali tudi z namenom protestiranja (Rek, 2009, str. 149).

Prve zametke tretjega sektorja v Sloveniji pripisujemo generacijskim, namenskim in prijateljskim zvezam ter združbam, kot so fantovske in dekliške združbe, moške zveze, bratovščine in podobno. Organizacijam tretjega sektorja, kot jih poznamo danes, so najboljši približek subjektov organizacije, nastale v meščanstvu, npr. obrtniške bratovščine, cehi, verske ustanove in mestne obrambne organizacije. V tem medvojnem obdobju je imela največjo moč pri oblikovanju organizacij Cerkev (Kolarič idr., 2002, str. 81–82).

V obdobju od leta 1914, ko se je v svetu začela prva svetovna vojna, ter vse do leta 1945, ko se je končala druga svetovna vojna, vključno z obdobjem med obema vojnama, so v Sloveniji med organizacijami tretjega sektorja prevladovala društva. Ob sprejetju zakona o društvih leta 1869 je pri nas delovalo 58 društev, ki so jih predstavljale predvsem narodne čitalnice. Število društev se je hitro večalo in tako jih je bilo leta 1922 že 3317, leta 1932 kar 5626 in leta 1938 že 8211. To dokazuje, da se je število društev v kratkem obdobju med vojnama kar potrojilo, k čemur sta seveda prispevali tudi vojna in obnova po prvi svetovni vojni (Kolarič idr., 2002, str. 97).

Tabela 1

Število registriranih društev v Sloveniji leta 1938 po vrstah

<i>Vrsta društva</i>	<i>Število društev</i>
Prosvetna	850
Znanstvena	28
Knjižnice in založbe	3
Pevska	229
Akademsko	21
Dijaška	21
Narodnoobrambna	250
Invalidska	113
Gasilska	940
Humanitarna	270
Podporna	59
Zdravstvena	44
Protialkoholna	3
Telesnovzgojna	965
Skavtska	19
Športna	212
Streliška	191
Lovska	14
Planinska	33
Gospodarska	865
Stanovanjska	725
Tujskoprometna	60
Družabna	26
Politična	40
Razna	33
SKUPAJ	6014

Vir: Lavrič, J. idr. (1939). Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Maribor: Zgodovinsko društvo Maribor, str. 202.

Tabela 1 prikazuje število registriranih društev v Sloveniji za leto 1938. Vidimo lahko, da so najmočnejša telesnovzgojna društva, ki jih je bilo kar 965, gasilska društva, ki jih je bilo nekoliko manj, in sicer 940, gospodarska društva z 856 predstavniki, prosvetna društva, ki jih je bilo 850, in stanovanjska društva s 725 predstavniki. Najmanj pa je protialkoholnih društev ter knjižnic in založb. Prav tako lahko tudi vidimo, da je bila

prisotna velika raznolikost društev, ki so se med seboj močno razlikovala po tem, na katerem področju so delovala, ampak vsa z istim ciljem – pomagati ljudem.

Obdobje po drugi svetovni vojni do leta 1990

Obdobje po drugi svetovni vojni je zaznamoval predvsem socializem. V Sloveniji to obdobje razdelimo na tri obdobja, in sicer na obdobje državnega socializma, obdobje samoupravnega socializma ter obdobje novih družbenih gibanj. Obdobje državnega socializma ter obdobje novih družbenih gibanj sta značilni za vse socialistične države. Obdobje samoupravnega socializma pa je fenomen Jugoslavije. Ravno zaradi tega je razvoj tretjega sektorja pri nas drugačen kot v drugih državah sveta (Kolarič idr., 2002, str. 99).

Ustava, ki je bila sprejeta leta 1946, državljanom Ljudske Republike Slovenije omogoča svobodo združevanja, javnega zborovanja in manifestacij. Z ustavo, sprejeto leta 1963, pa združbe ter društva postanejo del takratnega političnega sistema, nadzirana pod budnim očesom države in državnih institucij. Leta 1974 je bil sprejet republiški zakon o društvih, ki je z ustavo določal svobodo pri združevanju ter izražanju interesov. Poleg krovnega zakona o društvih so bili sprejeti tudi različni podzakoni, kot na primer zakon o društvih z delovanjem na posebnih področjih, kamor uvrščamo gasilska, lovska društva ter Rdeči križ, brez katerih država skorajda ne more delovati. Za vsa ostala društva je bil zakon veliko bolj strog ter nenaklonjen registracijam (Kranjc, 1986, str. 164–166).

Obdobje državnega socializma je bilo nekaj popolnoma novega na naših tleh po koncu druge svetovne vojne. Socialistični sistem je popolnoma prekinil s tradicijo in zgodovino ter začel postavljati temelje na novo in uvedel totalitarni politični sistem. Center vsega je bila komunistična partija, ki je predstavljala srce države. Uveden je bil enopartijski sistem, temu bi lahko rekli tudi enosektorski sistem znotraj države. Država je delovala z enim samim sektorjem namesto s tremi, kot smo navajeni danes. Tržni in tretji sektor sta bila s tem popolnoma uničena (Marschall, 1990, str. 279). Socialistični režim je opredeljeval zgolj samo en tip organizacije tretjega sektorja, in to je društvo (Les, 1994, str. 8).

Obdobje samoupravnega socializma je zamenjalo obdobje državnega socializma, ki je značilno zgolj za Jugoslavijo. S samoupravnim socializmom so želeli doseči večjo avtonomnost posameznih delov družbenega sistema, do česar pa ni prišlo. Prišlo je samo do večje zmedenosti, neuskkljenosti ter napak. Leta 1974 je bila odgovornost za zagotovitev javnih dobrin in storitev naložena občinam. Istega leta je v veljavo stopil tudi nov zakon o društvih, ki je le-tem dajal več svobode in moči. Poskusili so tudi z vključevanjem interesnih združenj v državo, vendar neuspešno. Z novim zakonom so se krepila in širila društva, strokovna oziroma poklicna združenja, delavne skupnosti, ki so bile od države bolj ločene kot prej, vendar pa niso bile popolnoma samostojne (Kolarič idr., 2002, str. 106).

Obdobje novih družbenih gibanj je prineslo močno krepitev tretjega sektorja ter njegove vloge v gospodarstvu in družbenem življenju posameznikov. V Sloveniji pa tega v veliki meri nismo občutili, kot so to drugod po svetu. Razlog za to se skriva v tem, da smo to rast dosegli že 15 let prej v obdobju sistema samoupravljanja, ki ga druge države niso imele, saj so imele socializem vse do osemdesetih let. Zakone o društvih in dejavnostih tretjega sektorja smo imeli že urejene za razliko od drugih. V tem obdobju se je začel krepiti tretji sektor, ki ni vključeval več samo društev, temveč tudi različne

skupine, gibanja, sekte ter podobno. Še vedno pa večino organizacij tretjega sektorja zastopajo društva (Kolarič idr., 2002, str. 109).

Obdobje po letu 1990

Leta 1990 so bile v Sloveniji izvedene prve večstrankarske volitve. Z osamosvojitvijo se je število organizacij tretjega sektorja resda nekoliko zmanjšalo, vendar se je stanje z vzpostavitvijo nove države hitro popravilo in začelo se je ustanavljanje organizacij, kar je pripomoglo, da se je njihovo število iz leta v leto večalo (Ferfila in Kovač, 2000, str. 66). Leta 1990 stopi v veljavo nov zakon, ki je urejal tretji sektor, in tako nastane nov tip organizacij, ki vključuje fundacije in ustanove (Kolarič idr., 2002, str. 112). Prevladujejo društva in polovica je takih, ki delujejo v korist svojih članov ter ne v splošno korist (Rončević, 2001, str. 135). Pri slovenskih organizacijah tretjega sektorja je problem v tem, da so slabo vključene v svetovne ter evropske forume (Hren, 2001, str. 36); slabost pa je tudi nejasno strateško finančno stanje ter pridobivanje sredstev (Jelovac, 2001, str. 8).

Tabela 2

Število registriranih društev v Sloveniji za leto 1965, 1978, 1985 in 1995 po vrstah

<i>Vrsta društva</i>	<i>Število</i>			
	<i>1965</i>	<i>1978</i>	<i>1985</i>	<i>1995</i>
Kulturno umetniška	766	842	1068	1509
Znanstvena	35	41	77	109
Strokovna	465	559	727	1256
Ljudska tehnika	297	245	298	354
Športna	362	1183	1752	3440
Planinska	95	144	192	214
Taborniška	89	157	212	213
Turistična	199	221	256	416
Počitniška	41	15	17	30
Šahovska	57	63	75	103
Streliška	533	417	460	478
Lovska	429	433	448	462
Ribiška	65	76	68	93
Gasilska	1369	1377	1504	1557
Rdeči križ	1163	833	893	660
Invalidska	311	80	118	154
Dr. rezervnih vojaških star.	44	0	533	519
Študentska	33	12	12	62
Dr. prijateljjev mladine	297	247	342	385
Esperantska	15	10	9	9
Filatelistična	44	36	42	46
Duhovniška	0	3	2	28
Častniška	0	390	0	0
Druga	215	733	957	1888
SKUPAJ	6919	8117	10098	13984

Vir: Kolarič, Z. idr. (2002). Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 104-113.

Tabela 2 prikazuje vrste društev ter število le teh v različnih obdobjih preučevanja. Stanje društev v letu 1965 je predvsem posledica vojne. Vidimo, da so najmočnejša gasilska društva, ki jih je takrat bilo 1369 ter Rdeči križ s 1163 predstavniki, in tako slednja konkretno izstopata. Veliko je bilo tudi kulturno umetniških društev, ki so jih v tem obdobju našli 776. Najmanj predstavnikov pa je bilo znotraj esperantskih društev, saj jih je bilo samo 15. Malo je bilo tudi študentskih društev, samo 33 in znanstvenih društev s 35 predstavniki, kar je za napredek države velika slabost. Vidimo lahko, da gre predvsem za pomembna društva, ki so varovala ljudi in so pomembna znotraj vsake države ter niso nikakršna grožnja za le to.

Stanje društev leta 1978 se je že nekoliko izboljšalo glede na predhodno opazovano obdobje. Vidimo lahko, da je število nekoliko zraslo predvsem zaradi uvedbe novega družbenega zakona. Najmočnejša so še vedno športna s 1183 predstavniki in gasilska društva s 1377 predstavniki. Prav tako je še vedno veliko kulturno umetniških društev, in sicer 842. Najmanj je duhovniških društev, ki so bila samo 3.

Stanje organizacij tretjega sektorja v sredini osemdesetih let, ki so jih predstavljala predvsem društva narašča. Vidimo lahko, da so bila najbolj dejavna športna društva s 1752 predstavniki, gasilska društva s 1504 predstavniki ter kulturno prosvetna društva, ki jih je takrat bilo kar 1068. Najmanj društev pa predstavljajo duhovniška društva s samo dvema predstavnikoma, esperantska društva z 9 predstavniki ter študentska društva s samo 12 predstavniki. Vidimo lahko, da ni nekakšne velike razlike z ostalimi obdobji. Vidimo, da je tudi število organizacij nekoliko večje, ni pa opaziti nekakšnih drastičnih sprememb.

Število nevladnih organizacij v sredini devetdesetih let v samostojni državi je zajemalo že 13984 društev. Vidimo lahko tendenco rasti, ki se je ohranila vse do danes. Društva predstavljajo večino organizacij, največ je športnih društev s kar 3440 predstavniki, gasilskih društev s 1557 predstavniki, kulturno prosvetnih društev s 1509 ter strokovnih društev, ki jih je bilo v tem obdobju 1256. Najmanj pa je eksperantskih društev s samo 9 predstavniki. Gre za isto razporeditev po velikosti kot v obdobju prehoda, samoupravljanja ter socializma.

Tabela 3

Število organizacij tretjega sektorja v Sloveniji za obdobje 2009 do 2024

<i>Leto</i>	<i>Društva</i>	<i>Zavodi</i>	<i>Ustanove</i>	<i>SKUPAJ</i>
2009	20417	1515	167	22099
2010	20718	1732	183	22633
2011	21268	1910	195	23373
2012	21614	2069	202	23885
2013	21980	2305	212	24497
2014	22564	2563	232	25353
2015	22961	2778	236	25975
2016	23258	2991	232	26481
2017	23529	3145	236	26910
2018	23262	3180	232	26674
2019	23204	3255	233	26692

2020	23146	3337	240	26723
2021	22793	3443	237	26466
2022	22559	3374	241	26175
2023	23455	3822	261	27538
2024 (05.03.2024)	23297	3933	261	27401

Vir: <https://www.cnvos.si/nvo-sektor-dejstva-stevilke/stevilo-nvo/>, 2024.

Tabela 3 prikazuje število organizacij tretjega sektorja v Slovenija za obdobje od leta 2009 do leta 2024. Vidimo lahko, da deluje veliko več organizacij kot pred osamosvojitvijo. Večino organizacij nevladnega sektorja predstavljajo društva, sledijo zavodi ter ustanove. Največ organizacij tretjega sektorja smo imeli leta 2017, in sicer kar 26910. Trend naraščanja pa se je nadaljeval, k čemur je najbolj pripomogel nov zakon iz leta 2018, ki natančno opredeljuje tretji sektor in društva znotraj le-tega.

Znotraj organizacij tretjega sektorja v Sloveniji krepko prevladujejo društva. Včasih je društvo veljalo kot enostavna shema zbiranja ljudi, ki posluje z denarjem, zbranim od svojih članov, dandanes pa še zdaleč ni tako, saj nekatera društva po obsegu delovanja lahko primerjamo že z manjšimi podjetji, prav tako pa so mnoga društva davčni zavezanci, kar pomeni, da so njihovi letni donosi višji od petih milijonov evrov.

Trenutno se v Sloveniji društva financirajo na štiri načine. In sicer s članarinami, donacijami, oglaševanjem in sponzorstvom ter s sofinanciranjem s strani mestnih in državnih organov. Članarine zajemajo sredstva, pridobljena s strani članov društva. V navadi je, da se članarina članom zaračuna enkrat letno. Donacije so denar, prejet s strani donatorjev, ki tako podprejo društvo in s tem ne dobijo ničesar v zameno. Oglaševanje in sponzorstvo je proces, ko določeno podjetje nameni del denarja društvu, to pa v zameno za denar sponzorira njegove izdelke ali storitve svojim članom ali širše, se pravi obe strani imata korist. Sredstva, pridobljena s strani mestnih in državnih organov, so sredstva, ki jih društvu nameni država ali občina, saj v tem društvu vidijo pomemben doprinos za prebivalce. Za delovanje društev se namenijo tudi javna sredstva. V letu 2003 se je za nevladne organizacije namenilo 166,7 milijona evrov, medtem ko se je v letu 2022 namenilo že kar 539,3 milijona evrov. Vidimo lahko, da se povečujejo javna sredstva, ki so namenjena delovanju tretjega sektorja. Javna sredstva zajemajo sredstva s strani ministrstev, občin, Evropske unije, javnih agencij in zavodov, Fundacije za financiranje humanitarnih in invalidskih organizacij (FIHO) in Fundacije za financiranje športnih organizacij v Republiki Sloveniji (FŠO). Državljeni v Republiki Sloveniji imajo veliko različnih koristi od delovanja društev. Društva ščitijo državljane, jim nudijo pomoč, podporo, skrbijo za tiste, ki jih je država prezrla, združujejo ljudi z enakimi težavami in problemi (društvo sladkornih bolnikov, društvo diabetikov ...). S svojimi programi in dejavnostmi pomagajo različnim generacijam, jih združujejo, jim nudijo pomoč na poti iz stisk, jim najdejo oskrbo in strokovno pomoč ter druge oblike pomoči. Društva so izredno pomembne organizacije tretjega sektorja tako za prebivalce kot tudi državo, kar nam kažejo tudi številke, saj število društev še vedno raste (Petelin, 2020, str. 299–325).

5 Vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja

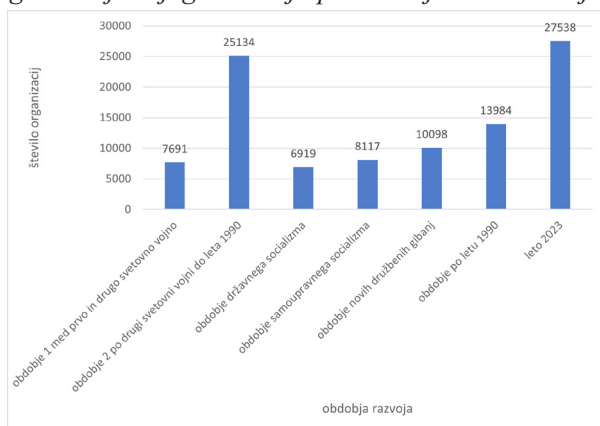
Pred prvo svetovno vojno je bil tretji sektor dobro razvit, saj je združeval veliko zadrug in društev, ki so delovala na različnih področjih družbenega življenja. Največ organizacij je bilo takšnih, katerih cilj je bil pomagati drugim ljudem. Z izbruhom prve svetovne vojne je velika večina organizacij tretjega sektorja prenehala s svojim delovanjem. Leta 1939 je bilo na Slovenskem 6014 društev. Leta 1918 je pri nas delovalo 730 zadrug, leta 1930 že 1209 ter leta 1937 kar 1677 zadrug. Tendenco naraščanja števila tako društev kot tudi zadrug se je nadaljevala vse do obdobja državnega socializma, ki je nastal po drugi svetovni vojni (Jurkovič, 2023, str. 36).

Po končani drugi svetovni vojni je država regulirala nastanek in delovanje organizacij tretjega sektorja in tako ta skorajda ni obstajal. Leta 1965 je tako obstajalo 6919 društev, kar je predstavljalo celoto organizacij tretjega sektorja. Sledilo je obdobje samoupravnega socializma z nekoliko milejšimi pravili in nadzorom na področju ustanavljanja in delovanja organizacij tretjega sektorja, tako je leta 1975 delovalo 6761 društev, leta 1976 7965, leta 1977 1893, leta 1978 8117, leta 1979 8022 ter leta 1980 že 8446 društev. Vidimo, da gre za majhno tendenco rasti organizacij tretjega sektorja. Kakršnih koli drugih organizacij poleg društev v tem obdobju ni bilo (Jurkovič, 2022, str. 37).

V obdobju novih družbenih gibanj smo dosegli število organizacij tretjega sektorja, ki je bilo zabeleženo pred prvo svetovno vojno, ter ga tudi presegli. Leta 1981 je pri nas delovalo 8897 društev, leta 1985 že kar 10098, leta 1990 pa 10320, k čemur so pripomogle tako spremembe znotraj države kot tudi velike spremembe v svetu, še zlasti v državah, ki so nas obkrožale. V obdobju samostojne Republike Slovenije se je nadaljevalo tako naraščanje kot sam razvoj in tako je še danes. Leta 1995 smo tako v Sloveniji imeli 13984 društev (Jurkovič, 2022, str. 37).

Graf 1

Število organizacij tretjega sektorja po obdobjih za Slovenijo

Vir: Lastni vir, 2023.

Graf 1 prikazuje število organizacij tretjega sektorja po različnih zgodovinskih obdobjih v Sloveniji. V obdobju med obema vojnoma je delovalo 7691 organizacij tretjega sektorja, kar je za to obdobje izredno veliko. V obdobju socializma po koncu druge svetovne vojne vidimo, da je število organizacij upadlo, k čemur najbolj pripomore družbena ureditev v državi. Sledi obdobje samoupravljanja, ki je z novim zakonom o društvih prineslo počasno večanje števila organizacij tretjega sektorja, temu sledi obdobje novih družbenih gibanj. Konkretno se število organizacij poveča v obdobju po letu 1990 ter se postopoma brez posebnih nihanj veča vse do danes. Leta 2023 smo v Sloveniji imeli 27538 organizacij tretjega sektorja. Zadnji objavljeni podatek kaže, da je bila 5. marca 2024 pri nas zabeležena 27401 organizacija tretjega sektorja.

Kot smo že navedli, se je število organizacij tretjega sektorja z osamosvojitvijo in nastankom Republike Slovenije začelo večati. V zadnjih letih lahko spremljamo tendenco rasti organizacij tretjega sektorja po 500 organizacij na leto. V letu 2012 je bilo tako registriranih 22490 društev, 2324 zavodov in 251 ustanov. Zavedati se je potrebno, da vse organizacije niso aktivne in teh je okoli 3 %. Za aktivne organizacije štejemo tiste, ki objavljajo svoja letna poročila. Leta 2009 je bilo tako 22099 aktivnih nevladnih organizacij, leta 2017 že 26910, leta 2018 26674, leta 2019 26773 in leta 2021 26466. Leta 2021 so društva predstavljala kar 89,1 % vseh organizacij tretjega sektorja, medtem ko so zavodi predstavljali 13 %, ustanove pa 0,9 %. 31. avgusta letos je bilo v Sloveniji registriranih 27445 organizacij tretjega sektorja, znotraj katerih je bilo 23291 društev, 3895 zavodov in 259 ustanov (<https://www.cnvos.si/nvo-sektor-dejstva-stevilke/stevilo-nvo>).

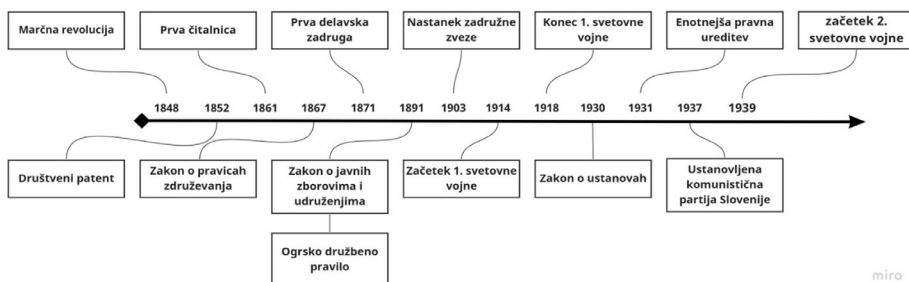
Večanje in krepitev tretjega sektorja v zadnjem obdobju lahko pripišemo tudi dveh pomembnima strategijama, in sicer strategiji razvoja Slovenije iz leta 2005, ki je pomembno vplivala na sam razvoj človekoljubnih organizacij, ter strategiji razvoja javne uprave, ki je potekala v obdobju od leta 2015 do leta 2020 (Mevlja in Kavčič, 2012, str. 27). Pomemben prelom na področju dejavnosti pa je vsekakor novi zakon o prostovoljstvu, sprejet leta 2011, ki natančno opredeljuje, katere organizacije so prostovoljne in kdo je prostovoljec (Uradni list Republike Slovenije, 2018, str. 5722). Z vstopom Slovenije v EU se je začel razvijati tudi tretji sektor, saj EU s svojimi zahtevami, dejavnostmi in uredbami izboljšuje področje tretjega sektorja v vseh državah članicah. Evropa si prizadeva, da bi vsaka država članica imela kakovostno razvit tretji sektor, ki bi obsegal veliko različnih organizacij, število teh pa bi z leti naraščalo (Oblak, 2004, str. 26).

5.1 Vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja v Sloveniji

Najbolj pregledno pa lahko razvoj vseh treh obdobj prikazemo z vektorskim shematskim prikazom. Podatke za izris premice smo pridobili s pomočjo metode raziskave po zgodovinskih podatkih z analizo dokumentov. Viri podatkov so različni, ključno pa je prebiranje zgodovinske literature, shranjene v NUK. Časovna premica ter opredelitev zgodovinskega razvoja tretjega sektorja v Sloveniji od prvih zametkov pa vse do danes je ključni del raziskave

Shema 2

Vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja v Sloveniji v obdobju do razpada Kraljevine Jugoslavije

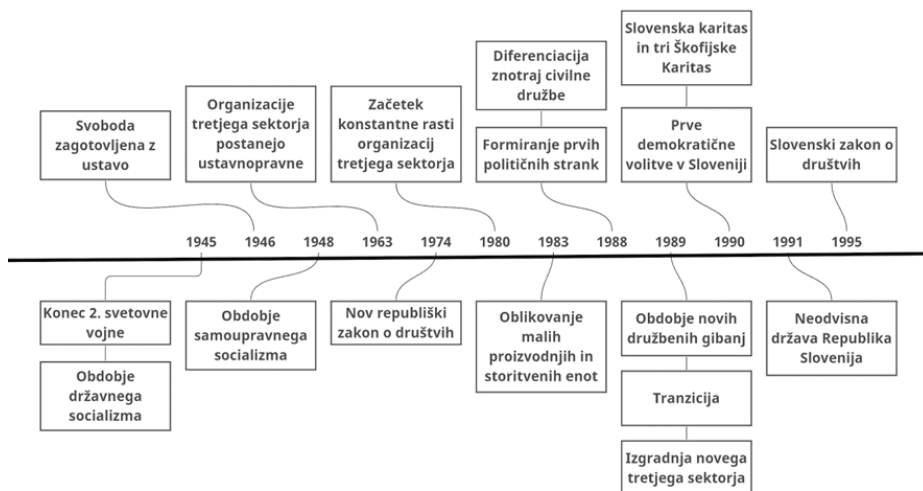

miro

Vir: Lastni vir na osnovi podatkov NUK, 2023.

Shema 3

Vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja v Sloveniji v (dez)integracijskem obdobju

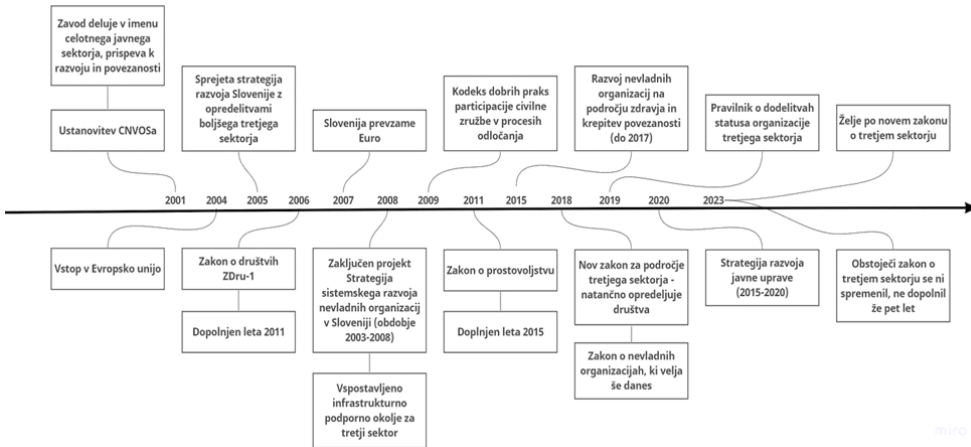

miro

Vir: Lastni vir na osnovi podatkov NUK, 2023.

Shema 4

Vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja v Sloveniji, članici EU

Vir: Lastni vir, 2023.

Shema 2, shema 3 in shema 4 prikazujejo zgodovinski razvoj tretjega sektorja v Sloveniji. Vidimo lahko, da je na sam razvoj, velikost in tudi organizacije znotraj le-tega vplivalo mnogo najrazličnejših dogodkov in silnic razvoja, ki so sistematično prikazani v nadaljevanju. Vektorski shematski prikaz razvoja tretjega sektorja v Sloveniji smo razdelili v tri sheme: obdobje do razpada Kraljevine Jugoslavije, katerega začetek pri nas je marčna revolucija leta 1848 ter se zaključi s propadom Kraljevine Jugoslavije leta 1943 (shema 2); (dez)integracijsko obdobje, ki se je začelo s propadom Kraljevine Jugoslavije in ustanovitvijo Federativne ljudske republike Jugoslavije leta 1945 ter se zaključi s prehodom Republike Slovenije v EU leta 2004 (shema 3); Slovenija v EU je obdobje, ki se začne z vstopom Republike Slovenije v EU leta 2004 in traja še danes (shema 4).

6 Diskusija

V Sloveniji deluje največ nevladnih organizacij (NVO) na področju športa, kulture ter socialnega varstva. Še vedno pa je nastajanje organizacij tretjega sektorja regulirano s strani države, ki z zakoni nekoliko omejuje samo nastajanje in delovanje tovrstnih organizacij. Pomemben podatek je tudi, da pri nas kar 40 % organizacij tretjega sektorja deluje samo v korist svojih članov, kar pa ne sodi v izgradnjo javnega dobra in pomoči prebivalstvu, saj ima od tovrstne organizacije korist le majhna peščica ljudi. Ravno zaradi tega se Slovenija približuje državam, ki imajo manj razvit tretji sektor.

Na začetku raziskave smo opredelili raziskovalno vprašanje, v katerem se sprašujemo, ali je v Sloveniji razvoj tretjega sektorja značilen za vsa obdobja in ali je najmočnejši razvoj tretjega sektorja lahko pričakovati po osamosvojitvi Slovenije leta

1991. Odgovor na zastavljeno raziskovalno vprašanje je, da se je tretji sektor razvijal skozi vsa tri obdobja, ki smo jih postavili.

Obdobje, ki zajema prve zametke ter traja do razpada Kraljevine Jugoslavije, vključuje nastanek organizacij tretjega sektorja, ki so bile takrat zaznamovane predvsem z vojno in povojnimi dejavnostmi. (Dez)integracijsko obdobje se začne z ustanovitvijo Federativne ljudske republike Jugoslavije in traja vse do vstopa Slovenije v EU. Gre za izredno turbulentno obdobje, saj smo prehajali skozi najrazličnejše ureditve in politične sisteme, ki so pustili velik pečat tudi na organizacijah tretjega sektorja. Tretji sektor je bil pod budnim očesom države, kljub temu pa se je razvijal in rasel.

Znotraj tretjega obdobja, ki se začne z vstopom Slovenije v EU 2004 in traja še dandanes, vsako leto beležimo rast obsega tretjega sektorja, kar nas uvršča med razvite države. Najmočnejši dvig tretjega sektorja je Slovenija doživela po osamosvojitvi leta 1991. Tako lahko pozitivno odgovorimo na zastavljeno raziskovalno vprašanje, saj se je največji razvoj tretjega sektorja zgodil z nastankom ter delovanjem nove države Republike Slovenije leta 1991. Tendenca rasti tretjega sektorja se je z nastankom Republike Slovenije močno povečala, čemur smo priča še dandanes, saj je tretji sektor pri nas iz leta v leto večji, enako tudi sredstva, ki jih namenimo delovanju le-tega. Z osamosvojitvijo in formacijo nove države so se spremenili zakoni in uredbe tudi na področju tretjega sektorja, ki spodbujajo nastajanje organizacij tretjega sektorja, ki niso več vezane na državo, ampak so samostojne. Izredno pozitivno je na tretji sektor vplival tudi vstop Slovenije v EU, saj le-ta izredno spodbuja nastajanje organizacij tretjega sektorja in jih s svojimi politikami in pravili ščiti in ureja. Zavedati se moramo, da je razvitost države odvisna od velikosti tretjega sektorja.

Tretji sektor in organizacije znotraj njega prihajajo vedno bolj v ospredje, saj so izrednega pomena za državljane. Velik problem organizacij, ki sestavljajo tretji sektor, je še vedno njihovo financiranje. Trenutno tovrstne organizacije 60 % svojih sredstev pridobijo iz tržnih in netržnih virov, ostalih 40 % pa iz javnofinančnih virov. Na boljšem so organizacije, ki so v javnem interesu, saj jim pri financiranju pomaga tudi država. Zaradi problema s financiranjem je še zlasti pomembno prostovoljstvo in donatorstvo (Stanimirovič, 2021, str. 103–104). Tudi na področju tretjega sektorja se pojavlja konkurenca med organizacijami, zato mora vsaka premisliti o svojem financiranju, saj financiranje iz tradicionalnih virov ne bo več mogoče. Sredstva, pridobljena iz nepovratnih sredstev, niso stalna, zato morajo tovrstne organizacije poiskati nove vire financiranja, med katerimi je trenutno popularno tudi sponzorstvo velikih organizacij (Bloodhood in Tremblay Boire, 2017, str. 421).

Za celostno razumevanje tretjega sektorja je potrebno poznati različna področja, kot so politologija, menedžment, sociologija in socialno delo, saj se vsa prepletajo znotraj dejavnosti tretjega sektorja (McMullin, 2021, str. 146). Tretji sektor obstaja, da pomaga pomoči potrebnim ljudem, ki so jih tako podjetja kot država pozabili. Še vedno je premalo poudarka na posamezniku, saj je veliko organizacij pri nas takšnih, ki dajejo poudarek skupinam posameznikov z enakimi interesi (Cabrera Lujan idr., 2023, str. 1781). Da organizacije tretjega sektorja preživijo v turbulentnih in za njih še posebej težkih časih, je potrebno, da razvijejo strategije, ki so posebej zasnova-

ne za nepridobitne organizacije ter imajo postavljen dolgoročni plan financiranja, ki natančno določa, iz katerih virov bodo pridobile sredstva (Laurett in Ferreira, 2018, str. 886). Organizacije iz nevladnega sektorja se morajo tako kot ostale organizacije iz drugih sektorjev modernizirati in prilagoditi trenutni tehnologiji, ki se uporablja (Walsh idr., 2023, str. 1732). Pri nas je velik problem v tem, da so organizacije tretjega sektorja preveč zastarele in staromodne.

Pri raziskavi tretjega sektorja lahko govorimo o sektorski raznolikosti, zaradi česar je opredelitev tretjega sektorja in organizacij, ki v njega sodijo, težja (Eagleto Pierce, 2020, str. 992). Bistveni dejavniki za obstoj nevladnih organizacij so raven dohodka, neenakost v dohodku in izobrazba. Zato bi se morale tudi nevladne organizacije ter seveda država prizadevati, da bi bil dohodek pošteno in pravilno razdeljen ter da bi bilo več izobraženih prebivalcev (Tosun in Yilmaz, 2023, str. 29). Število nevladnih organizacij se zmanjša, kadar se stopnja urbanizacije, tuje prebivalstvo in zaposlovanje povečajo (Aldashev in Navarra, 2018, str. 80). V praksi pa ne gre za manjšanje tretjega sektorja, temveč obratno, k čemur je pripomoglo spreminjanje sveta, tehnologije, režimov, narave, zaposlovanja itd., saj zaradi vsega tega ljudje še bolj potrebujejo organizacije, kjer sta prisotni politika in država, saj na tak način dobijo pomoč in podporo (Amagoh, 2015, str. 233).

7 Zaključek

V zaključku ugotavljamo, da se je tretji sektor v Sloveniji dobro razvijal v obdobju pred prvo svetovno vojno, saj takrat zasledimo prve zametke organizacij tretjega sektorja, ki je začel delovati na trdnih temeljih. Kasneje, po drugi svetovni vojni, v obdobju državnega socializma je prišlo do zatona in zatiranja organizacij tretjega sektorja, tiste, ki pa so delovale, so bile nadzirane s strani države. Danes (o. p., 2023) smo priča »renesansi« tretjega sektorja, ki se je začela leta 1974 z novo republiško ustavo.

Tretji sektor pa se je še močnejše začel razvijati in posodabljati ter širiti z osamosvojitvijo in nastankom samostojne Slovenije. Slovenija je na dobri poti glede razvitenosti tretjega sektorja, res pa je, da če želimo priti do takšne ureditve in obsega, kot ga imajo nekatere dobro razvite države v EU ter svetu, bomo morali konkretno spremeniti ureditve in zakone ter državo popolnoma izključiti iz tretjega sektorja. Tako bi tretji sektor v Sloveniji postal še večji in bi zajemal več različnih organizacij. Nekaj podobnega se dogaja v Združenih državah Amerike.

Tako lahko podamo predloge za odločevalce politik, saj so, kljub pomembnemu razvoju tretjega sektorja v zadnjih letih, še vedno potrebne velike spremembe in dolgoročni ukrepi in kratkoročni posegi na področju tretjega sektorja, ki bi prinesli zaželeno novosti in jasnejša pravila delovanja in ustanavljanja organizacij tretjega, nevladnega oziroma nepridobitnega sektorja. Ne nazadnje za menedžment delovanja javnega sektorja velja izpostaviti, da se lahko nekatere organizacije tretjega sektorja dodobra spoprimejo z razvojem glede na njihovo ustanovno delovanje in dobrobit članov posamezne organizacije z usmerjanjem v potrebe teh članov organizacije, s

čimer bi prispevali tudi k ustreznemu financiranju take organizacije in bi iz organizacij tretjega sektorja še posebej močno izključevali državno financiranje.

Poleg vektorskega shematskega prikaza, ki je edinstven prispevek k znanosti na področju tretjega sektorja v Sloveniji in širše, je očiten doprinos k znanosti opredelitev obdobjev razvoja tretjega sektorja v Sloveniji. Namreč, po pregledu predhodne literature nismo zasledili poimenovanj obdobjev razvoja tretjega sektorja v Sloveniji. Zasledili nismo niti časovnice razvoja, ki bi podrobneje, a še vedno popolnoma jasno opredelila korake v razvoju tretjega sektorja od marčne revolucije do danes. Ne nazadnje velja poudariti, da smo namesto parcialnega poimenovanja obdobjev tretjega sektorja le-ta razvrstili v tri ustrezno poimenovana obdobja. Ta raziskava z omenjenima dvema ključnima rezultatoma daje pomemben prispevek k stroki in znanosti na področju do sedaj malo raziskanega tretjega sektorja.

Predlogi za nadaljnje raziskovanje bi lahko vključevali preučevanje ekonomskih politik države do tretjega sektorja, virov financiranja iz javnih sredstev ter primerjalno virov financiranja s strani članov ter gospodarskih družb. S tem bi podkrepili medsebojno povezanost in na drugi strani izključevalnost vseh treh sektorjev gospodarstva, kot smo to opredelili že na samem začetku te raziskave. Pri nadaljnjem raziskovanju bi bilo smiselno raziskati ter opredeliti razlike med tretjim sektorjem v Evropski uniji in tretjim sektorjem v Združenih državah Amerike ter tako prikazati prednosti, slabosti ter morebitne dobre prakse, ki bi jih lahko prenesli iz Združenih držav Amerike k nam.

Ažbe Jurkovič, Sergej Gričar, PhD

NGO Development in Slovenia

The economy's organisations are divided into three sectors that are very similar but also very different. They also differ in how many organisations are located in each sector. In the professional article, we have defined all three sectors in greater detail – the market, public and third sector. The market sector is vital in the economy, as it produces products and services and employs a large number of the working population. This sector is mainly about obtaining added value for capital owners and distributing the positive difference between owners and shareholders. The state administration manages and controls the public sector and provides public goods and services that are vital to the population. We also include many essential organisations here, such as education, health care, social welfare, the military, the police, and others. For the benefit of society, this sector should not be too large nor include many organisations, only the essential ones, because we know that the state is a lousy manager of companies and other organisations. The third sector, which plays an essential role in the economy, is independent of state management and is non-profit. It includes organisations that aim to help the population, fulfil people's wishes, and unite people with similar interests. Most of the time, we talk about societies, charities and institutes. Their operation and financing should also be highlighted, as most are based on voluntary work and donations from people

and other entities that support them. In the research, we have presented the historical development of the third sector in Slovenia. If we want to find out the state of the third sector, we have to take a look back in history and find the reasons for its creation and development, and the forces that influenced the development of the sector.

Slovenia is a young country, but before its independence, it operated under different regimes of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the Kingdom of SCS, Austria-Hungary and others. In each such arrangement, there were different rules and laws that affected the non-governmental sector itself. We have found that the third sector in Slovenia developed well in the period before the First World War because it was then that we saw the first seeds of third-sector organisations, which began to operate on solid foundations. Later, after the Second World War, during the period of state socialism, there was a decline in and suppression of third-sector organisations; those that continued to operate were controlled by the state. We are now witnessing the rise of the third sector, which began in 1975 and continues today. The third sector began to develop, modernise and expand with the attainment of independence and the establishment of the Republic of Slovenia. The third sector was first mentioned in 1848 with the March Revolution, when the first associations were formed in Slovenia, which today represent the vast majority of organisations in the third sector. The continuation and expansion of the third sector continued until the beginning of the First World War. At that time, we were mainly familiar with philanthropic and charitable organisations that helped the wounded, the elderly and the sick in society. During this period, the first laws governing the third sector were created, and they have been supplemented and amended several times to date. This is followed by the period of the First World War, the interwar period, and the period of the Second World War, which abolished the third sector.

In the post-Second World War era, we are entering a brand-new order that has shattered everything that came before it, be it bad or good. At that time, only one sector operated in society, i.e., the public sector, as the state managed and controlled everything. Gathering and establishment were prohibited by law. During this period, only associations functioned, but there were very few, mainly firefighting associations, the Red Cross, and a few cultural associations. This was the era of state socialism. This period ended with the introduction of self-governing socialism, which was found only here and nowhere else in the world. At that time, greater freedom for third-sector organisations began, but they were still in limited numbers and represented by associations. These were associations that could not harm the country in any way. After that, we entered a period of new social movements that blew a fresh wind into the non-governmental sector, as the number of organisations finally grew and reached the pre- First World War number. Residents had more rights and opportunities for association and assembly. It was still about establishing societies.

In 1990, the first democratic elections were held in Slovenia, and a year later, we became the independent state of the Republic of Slovenia. It was then that the gradual but continuous growth of the third sector began, which is still evident today. The third sector is not as developed as in other capitalist countries. The reason for this is the various regulations and systems that suppressed, controlled and banned third-sector organisations for many years, from which they have not fully recovered. Slovenia is

an excellent example of a country where the third sector was constantly oppressed and sanctioned before its independence. The central organisation also contributed to this, as Yugoslavia was run from a single centre, specifically from Belgrade, where all higher institutions and state formations operated. Hence, other republics, including Slovenia, were often forgotten, even though Slovenia was the most economically developed and the most politically influential republic within Yugoslavia. Predicting the prospects for the future is difficult, as it depends on many factors and variables in several areas in the country and the world. It is known that the more developed a country is, both economically and legally, the larger the third sector is, as this also largely contributes to greater development. In our country, the importance of the market sector on the one hand and the public sector on the other is still emphasised, often forgetting about the third sector and the activities that make it up. It is crucial not only which and how many goods and services will be produced but also the people who, on the one hand, demand and buy products and services and, on the other hand, express their desires, emotions and will to unite and connect during their struggle. This is primarily the purpose of the third sector, which works exclusively for the benefit of the people, realising their wishes, proposals and initiatives, and bringing them together in different groups within its organisations. In Slovenia, associations are predominant, which are a typical organisation in which individuals or groups that have the same wishes, interests or opinions can join. Many do not realise that associations are significant for people, society at large, and the country of which they are members. They enable parents of children with rare diseases to come together and share their stories, advice and help. The elderly join associations of retirees and thus keep up with the times, socialise, go on various trips, and keep in touch. I could list many other societies that are of vital importance in the Slovenian community.

Slovenia is on the right track regarding the development of the third sector. It has to be if we want to achieve the kind of arrangement and scale that some developed countries in the European Union and the world have. More specifically, it will have to change regulations and laws, and entirely exclude the state. The third sector in Slovenia should be more prominent and include several different organisations. Radical changes and interventions are needed in the third sector, bringing innovations and new rules. In the research itself, we used the method of description. This method is about describing the object or phenomenon that is being investigated. The report must be as objective, detailed, versatile, and complete as possible. Using the above-mentioned method, we described the sectors in Slovenia and presented them in greater detail. In our research work, we used descriptive statistics, i.e., a group of statistical methods that deal with summarising the obtained data. We use this method to find descriptive data and create a transparent description. Basic descriptive statistics are represented by graphic descriptions, including temporal distance.

Using the aforementioned method, we created a timeline, divided it into three periods and presented it chronologically. We also used comparative analysis, which is used to draw comparisons. In the business world, companies often use benchmarking to compare themselves to other companies and thus improve their competitive advantages. Using the above-mentioned method, we first compared all three sectors with each other and then three periods (the start-up, fall and rise of the third sector), which we restricted on a time scale. We obtained the relevant data and material by researching older

literature and various documents at NUK Ljubljana. We used historical data research methods through document analysis. We presented the results graphically. With the help of the MIRO software and the historical-comparative method, we mapped the temporal distance of the development of the third sector in Slovenia, divided it into three periods, and divided each period into different sub-periods. We also produced various graphs that show the number and types of organisations and the activities of the third sector in different periods.

LITERATURA

1. Aldashev, G. in Navarra, C. (2018). Development NGOs: Basic facts. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 89(1), 125–156.
2. Amagoh, F. (2015). Improving the credibility and effectiveness of non-governmental organizations. *Progress in Development Studies*, 15(3), 221–239.
3. Anheier, H. K. (2009). *Nonprofit organization*. London: Routledge.
4. Bloodgood, E. in Tremblay-Boire, J. (2017). Does government funding depoliticize non-governmental organizations? Examining evidence from Europe. *European Political Science Review*, 9(3), 401–424.
5. Brejc, M. (1995). Nova organizacijska paradigma v slovenski državni upravi. II. srečanje upravnih delavcev Slovenije. Ljubljana: Visoka upravna šola.
6. Cabrera Lujan, S. L., idr. (2023). Impact of corporate social responsibility, business ethics and corporate reputation on the retention of users of third-sector institutions. *Sustainability*, 15(3), 1781–1798.
7. Črnak-Meglič, A. (2000). Vpliv (tipov) države blaginje na obseg in vlogo neprofitno-volonterskega sektorja v sodobnih družbah. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
8. Črnak-Meglič, A. in Rakar, T. (2009). The role of the third sector in the Slovenian welfare system. *Teorija in praksa*, 46(3), 139–240.
9. Črnak-Meglič, A. in Vojnovič, M. (1997). Vloga in pomen neprofitno-volonterskega sektorja v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 24/25(1), 152–178.
10. Dees, G. J. (2001). *Enterprising nonprofits: A toolkit for social entrepreneurs*. New York: John Wiley & Sons.
11. Eagleton-Pierce, M. (2020). The rise of managerialism in international NGOs. *Review of International Political Economy*, 27(4), 970–994.
12. Ferfila, B. in Kovač, P. (2000). *Javne politike in javna ekonomika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
13. Flynn, N. (2017). *Public sector management*. London: Sage Publications Ltd.
14. Fortič, H. (2011). *Sestava gospodarstva po dejavnostih*. Ljubljana: GZS.
15. Gričar, S. (2018). *Menedžment javnega sektorja*. Novo mesto: Fakulteta za upravljanje, poslovanje in informatiko Novo mesto.
16. Gričar, S. (2017). *Vaje menedžment javnega sektorja*. Novo mesto: Fakulteta za upravljanje, poslovanje in informatiko Novo mesto.
17. Gričar, S. (2014). *Kakovost procesov in kriza v malih podjetjih*. Novo mesto: Visoka šola za upravljanje in poslovanje Novo mesto.
18. Hren, M. (2001). *Identitete Metelkove: Dostopnost urbane kulture*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
19. Hrovatin, N. (2002). Ekonomski vidiki menedžmenta nevladnih organizacij. In D. Jelovac (Ed.), *Jadranje po nemirnih vodah menedžmenta nevladnih organizacij (71–92)*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za management.
20. Hudson, M. (1999). *Managing without profit*. London: Penguin Books.
21. Jelovac, D. (2002). *Jadranje po nemirnih vodah menedžmenta nevladnih organizacij*. Koper: Radio Študent Ljubljana, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Visoka šola za management v Kopru.
22. Jelovac, D. (2001). Uticaj verskih uverenja i kulturnih obrazaca na oblikovanje moralnog stava u svetu poslovanja. *Management*, 21/22(1), 77–80.

23. Jeriček Klanšček, H., idr. (2018). Nevladne organizacije na področju zdravja v Sloveniji – ovire in izzivi za njihov hitrejši razvoj. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
24. Jurkovič, A. (2022). Razvoj, zaton in dvig tretjega sektorja v Sloveniji (časovna daljica) (Diplomska naloga). Novo mesto: Univerza v Novem mestu, Fakulteta za ekonomijo in informatiko.
25. Kavčič, B. in Smodej, V. (2003). Javni sektor. Novo mesto: Visoka šola za upravljanje in poslovanje Novo mesto.
26. Knapp, M. (1996). Are voluntary agencies really more effective? In V. D. Billis & M. Harris (Eds.), *Voluntary agencies: Challenges of organisation and management* (31–44). London: MacMillan.
27. Kobal Tomc, B. (2014). Tipologija deležnikov projekta AHA.SI. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
28. Kolarič, Z., idr. (2002). Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
29. Kovač, P. (2002). Trendi razvoja slovenske javne uprave kot nacionalne politike. *Teorija in praksa*, 39(6), 1037–1047.
30. Kozjek, T. (2014). Prožnost dela v javnem in zasebnem sektorju v Sloveniji. *Mednarodna revija za javno upravo*, XII(1), 47–61.
31. Kranjc, S. (1986). Interesna združevanja občanov in politični sistem. Ljubljana: FSPN d.d.
32. Kristan, S. in Bojnec, Š. (2014). Plačni sistem v javnem sektorju gozdarstva. Koper: UP, Fakulteta za management.
33. Laurett, R. in Ferreira, J. J. (2018). Strategy in nonprofit organisations: A systematic literature review and agenda for future research. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 29(5), 881–897.
34. Lavrič, J., idr. (1939). Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Maribor: Zgodovinsko društvo Maribor.
35. Les, E. (1994). The voluntary sector in post-communist East-Central Europe. Washington D.C.: CIVICUS.
36. Marshall, M. (1990). The nonprofit sector in the central planned economy. Berlin: Walter de Gruyter.
37. McMullin, C. (2021). Transcription and qualitative methods: Implications for third sector research. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 1(34), 140–153.
38. Mevlja, B. in Kavčič, K. (2012). Strateški razvoj nevladnih organizacij v Sloveniji, strategija systemskega razvoja nevladnih organizacij. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za management.
39. Mikuš Kos, A. (1992). Izlet na področje ameriškega življenja imenovano filantropija. *Socialno delo*, 6(1–2), 12–24.
40. Oblak, E. (2004). Poročilo o stanju v nevladnem sektorju. Ljubljana: Trust for Civil Society in Central & Eastern Europe.
41. Petelin, B. (2020). Nevladne organizacije na področju trajnostnega razvoja in njihov pomen. *Dignitas: The Slovenian Journal of Human Rights*, 6(87/88), 299–325.
42. Pevcin, P. (2018). Menedžerska ekonomika v javnih in nepridobitnih organizacijah. Ljubljana: Fakulteta za upravo, Univerza v Ljubljani.
43. Pevcin, P. in Bogilović, S. (2017). Strateški menedžment v javnem sektorju. Ljubljana: Fakulteta za upravo, Univerza v Ljubljani.
44. Pevcin, P. (2011). Menedžment javnega sektorja. Ljubljana: Fakulteta za upravo, Univerza v Ljubljani.
45. Pevcin, P. (2010). Ekonomika javnih podjetij in zavodov. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo.
46. Potočnik, M. (2014). Analiza velikosti javnega sektorja v Sloveniji in primerjava z državami EU. Ljubljana: Fakulteta za upravo, Univerza v Ljubljani.
47. Rek, M. (2009). Civilna družba v Evropski uniji ali evropska civilna družba? Ljubljana: Vega.
48. Rončević, B. (2001). Socijalna situacija i socijalne reforme u Sloveniji. *Revija za socijalnu politiku*, 2(2), 131–157.
49. Rus, V. (2011). Podjetizacija in socializacija države. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
50. Setnikar Cankar, S. (2005). Ekonomika javnega sektorja in proračunsko financiranje. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo.

51. Stanimirovič, T. (2021). The financial aspect of non-governmental organisations – The case of Slovenia. *Central European Public Administration Review*, 19(2), 91–107.
52. Strategija razvoja nevladnih organizacij in prostovoljstva do leta 2023. (2018). Uradni list Republike Slovenije, 37.
53. Svetlik, I. (1994). Oblikovanje skladov. *Teorija in praksa*, 11/12(1), 968–981.
54. Tavčar, M. I. (2005). *Strateški management nepridobitnih organizacij*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za management.
55. Tosun, A. N. in Yilmaz, A. E. (2023). An empirical study to investigate the size of non-governmental organizations in OECD countries. *Panoeconomicus*, 24(1), 26–42.
56. Walsh, J., idr. (2023). Managing ambidexterity in a knowledge management strategy for an international non-governmental organisation. In *Proceedings of the 24th European Conference on Knowledge Management, ECKM 2023 24(2)*, 1732–1735).

Ažbe Jurkovič, študent magistrskega študijskega programa na Fakulteti ta ekonomijo in informatiko Univerze v Novem mestu

E-naslov: azbejurkovic13@gmail.com

Dr. Sergej Gričar, redni profesorji na Fakulteti za ekonomijo in informatiko Univerze v Novem mestu

E-naslov: sergej.gricar@uni-nm.si